

II. TOPONIMIKA. ANTROPONIMIKA. BILINGVIZMAS

Marija Zavjalova

ASOCIATYVUS MĄSTYMAS: SKIRTINGOS KALBOS = SKIRTINGI MĄSTYMO BŪDAI?

Remiantis asociacijų eksperimento su lietuvių – rusų bilingvais rezultatais¹

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjama kalbos ir mąstymo sąveikos problema bilingvizmo sąlygomis. Aptariamas klausimas, kaip bilingvo sąmonėje dera dvi kalbinės sistemos, du pasaulio vaizdai ir kokie yra šių dviejų sistemų tarpusavio santykiai. Siekiant išspręsti šią problemą buvo atliktas verbalinių asociacijų eksperimentas, kurio rezultatai pateikiami ir nagrinėjami straipsnyje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: bilingvizmas, psicholingvistika, verbalinės asociacijos, kalbinis mąstymas, pasaulio įvaizdis, semantiniai ryšiai, stereotipai.

ABSTRACT

The article deals with the interaction between the language and the thought under conditions of bilingualism. The question is how two language systems and two images of the world interact in the bilingual thought. To solve the problem verbal associative experiment with Russian-Lithuanian bilinguals was carried out. The results of this experiment are presented and analysed in the article.

KEY WORDS: bilingualism, psycholinguistics, word associations, speech and thought, image or the world, semantic relations, stereotypes.

Pastaruoju metu plačiai aptariama kalbos ir mąstymo sąveikos problema: tyrinėjamas tam tikrą kalbą atitinkantis pasaulio įvaizdis (tai yra kaip kalba susijusi su pasaulio vaizdinių sistema), atsiranda skirtingų kalbų asociacijų žodynų (lietuvių kalbos – žr. [5]), kuriuose pateikiama įdomios medžiagos apie vaizdavimo ypatumus, atsižvelgiant į tam tikras jų kultūrinės tradicijos aplinkybes. Žodžiu, suaktualinama dar XX amžiaus pradžioje L. V. Ščerbos išreikšta mintis, jog „pasaulis, atsiskleidžiantis mums per betarpišką patirtį, visur likdamas toks pat, skirtingose kalbose – net tose, kuriomis kalba tautos, sudarančios tam tikrą vienybę kultūros požiūriu – suvokiamas skirtingais būdais...“ [10. C. 49]. Ta pačia mintimi pagrįsta Sapiro-Whorfo teorija: visais atvejais, kai tik nesutampa atitinkamų skirtingų kalbų žodžių prasmė, taip pat skiriasi ir atitinkamos sąvokos šiomis kalbomis kalbančiųjų sąmonėje. Vadinasi, galima pasakyti, jog kiekviena kalba žmogaus sąmonėje

suformuoja tam tikrą pasaulio įvaizdį, atspindintį semantinių sampratų tinklu, būdingu būtent šiai kalbai. Tai patvirtina asociacijų eksperimentai ir problemos, susijusios su tarpkultūriniu bendravimu bei vertimu. Dėl to atsiranda bilingvizmo problema: kaip vienoje sąmonėje dera dvi kalbinės sistemos, du pasaulio vaizdai, kokie yra dviejų tikrovės vaizdinių tarpusavio santykiai?

Į šią klausimą tyrinėtojai atsako, tradiciškai išskirdami du bilingvizmo tipus: koordinuotą ir subordinuotą (mišrų) bilingvizmą. Mišriojo bilingvizmo sąlygomis sukonstruojamas bendras pasaulio vaizdas, kur vieną sąvoką atitinka du posakiai (vertimo ekvivalentai dviejose kalbose); koordinuoto bilingvizmo sąlygomis sukuriama dvi lygiagrečios sistemos, kur kiekvieną denotatą atitinka savas signifikatas (žodis, pasakytas viena kalba, sužadina vieną įvaizdį, o tą patį reiškiantis žodis, tik pasakytas kita kalba – visai kita).

Pabrėždami, kad mišrus bilingvizmo tipas yra

labiau paplitęs, daugelis autorių pažymi vieno ir kito tų tipų atsiradimo priežastis: visų pirma tai mokymosi būdas. Kadangi dažniausiai antros kalbos mokomasi mokykliniu metodu, į ją žiūrima per pirmos kalbos prizmę, tai yra vienos kalbos semantiniai ekvivalentai nuolat lyginami su kitos kalbos atitikmenimis. Be to, tradicinio pobūdžio pamokose pagrindinis dėmesys skiriamas vertimui – nuolatiniam dviejų kalbų elementų derinimui. Toks formalusis mokymosi metodas ir sąlygoja mišraus bilingvizmo plėtrą. Priešingas procesas vyksta neformaliai, betarpiškai mokantis, kuomet žmogus „pasineria“ į kalbos aplinką, ir ryšys denotatas – signifikatas jo sąmonėje fiksuojamas tiesiogiai, be gimtosios kalbos tarpininkavimo. Dažniausiai tai vyksta, žmogui patekus į kitą kalbą aplinką, jam aktyviai bendraujant su kitos kalbos atstovais. Tipiškas koordinuotas bilingvizmas išsivysto ir mišriose šeimose – bet tik tuo atveju, jeigu yra kalbų paskirstymas: „vienas tėvas – viena kalba“ (Roujat principas, žr. [1]) arba kalbą vaikui dėsto užsienietis, nemokantis gimtosios to vaiko kalbos (tai buvo praktikuojama Rusijoje iki revoliucijos (S. Karaliūno pavyzdys)).

S. Arsenjanas išskiria dar keletą faktorių, turinčių įtakos bilingvizmo tipo formavimuisi: 1) bilingvizmo laipsnį – manoma, jog vėlesniame mokymosi etape išsivysto koordinuotas tipas; 2) kalbų skirtingumo laipsnį; 3) antrosios kalbos besimokančiojo amžių; 4) jo požiūrį į antrąją kalbą [cit. pagal: 3. P. 28]. Prie tokių faktorių dar galima būtų priskirti ir lingvistinę antrosios kalbos praktiką: jeigu dviem skirtingomis kalbomis kalbama, atitinkamai adaptuojantis prie situacijos (pavyzdžiui, pirmoji kalba vartojama tik namuose, antroji – tik darbe), tuomet labiau (negu būtų, vartojant abi kalbas vienodose bendravimo situacijose) tikėtina, jog vystysis koordinuotas bilingvizmo tipas.

Galėtų atrodyti, kad toks detalus bilingvizmo pasireiškimų aprašymas išsprendžia visas problemas. Tačiau vis dėlto dar lieka daug klausimų. Visų pirma: kas yra bilingvas kaip kalbinis asmuo? Ar skiriasi jo mąstymo būdas nuo monolingvo mąstymo būdo? Ar jo sąmonė yra dviejų monolingvų junginys vienoje sąmonėje

arba dviejų sąmonių – viename monolingve? Amerikiečių tyrinėtojas F. Grosejan taip apibūdina bilingvizmo fenomeną: „Bilingvas – tai ne visiškų ar nevisiškų monolingvų suma – greičiau tai unikali ir specifinė lingvistinė konfigūracija. Dviejų bilingvų kalbų koegzistavimas ir nuolatinė jų sąveika sukuria kitokią, bet vieningą lingvistinę esmę.” [2. P. 6]. Be to, tyrinėjimais nustatyta, jog bilingvizmas veikia intelektualinį vystymąsi, tai yra daro įtaką mąstymui – pavyzdžiui, tyrinėjant vaikus-bilingvus, buvo nustatyta, kad „dvikalbiai vaikai yra labiau orientuoti į žodžio semantiką. Dvikalbiai vaikai geriau jaučia kalbinių ženklų sąlygiškumą, konvencionalumą ir todėl žaisdami lengviau negu vaikai-monolingvai suteikia vardus, pravardes naujiems herojams bei objektams” [9. P. 16].

Eksperimento aprašymas

Daug įdomių bilingvizmą suvokti padedančių faktų pateikia ir asociacijų eksperimentas. Atsakymai į žodį-stimulą čia teikiami spontaniškai – bandomieji nesuvokia ir dažniausiai nekontroliuoja savo kalbos, todėl tokių tyrimų rezultatai gali padėti suprasti būtent tuos procesus, kurie neišryškėja įprastame pokalbyje. Šis metodas pastaruoju metu tapo labai populiarus, tačiau asociacijų eksperimento rezultatai dažniausiai įvertinami tik semantinės reikšmės požiūriu. Asociacijos tikrai gali būti geras kultūrinių įvairių tradicijų atstovų skirtumų rodiklis. Šių eksperimentų pagrindu galima ne tik susidaryti nuomonę apie atskiros žodžio-sąvokos prasmę tam tikroje kultūroje, bet ir susiformuoti apskritai kalbinį pasaulio įvaizdį: „Tokio eksperimento rezultatas tas, kad gaunamas vieno ar kito žodžio-stimulo asociacijų laukas – tai ne tik žmogaus verbalinės atminties nuotrūpa, bet ir konkretaus etnos pasaulio įvaizdžio fragmentas, atsispindėjęs „vidutinio“ šios kultūros atstovo sąmonėje – tai jo motyvų, įvertinimų, taigi jo kultūrinių stereotipų atspindys” [8. C. 140].

Stereotipai, išryškėjantys atsakymuose į asociacijų eksperimento klausimus, iš tikrųjų yra įdomūs ne tik savo ryšiu su tam tikra etnokultūrine

erdve, bet ir tarpusavio sąveikos tam tikro bilingvo sąmonėje požiūriu.

Taigi kalbos ir mąstymo sąveikai bilingvizmo situacijoje nagrinėti 1998 – 1999 metais Maskvoje bei Vilniuje buvo atliktas asociacijų eksperimentas. Jame dalyvavo 40 lietuvių – rusų bilingvų (kurių gimtoji kalba – rusų arba lietuvių) nuo 20-ties iki 66-erių metų amžiaus – jie skirtingų profesijų, gyvena Vilniuje bei Maskvoje – ir 40 rusų monolingvų nuo 17-os iki 79-erių metų amžiaus – pastarieji gyvenantys Maskvoje. Žodžiais-stimulais (A. A. Leontjevo asociacijų žodyno pagrindu) buvo pasirinkta 60 žodžių. 38 iš jų – daiktavardžiai, 14 – būdvardžiai, 8 – veiksmazodžiai. Eksperimentas vyko žodžiu dviem kalbomis (su bilingvais): pradžioje į žodžius-stimulus buvo prašoma atsakyti viena, po 10 minučių – ir antra kalba. Spėjama, jog 10 minučių intervalas yra pakankamas, kad žmogus galėtų persijungti į kitą kodą, tačiau nepakankamas, kad pamirštų tik ką pateiktus atsakymus ir pakeistų nuotaiką. Todėl šis eksperimentas laikomas optimaliu atsakymų dviem kalbomis panašumui įvertinti (pakartojus jį ta pačia kalba po tokios pat pertraukos, atsakymai dažniausiai sutapdavo).

Gautos reakcijos buvo suskirstytos pagal jų ryšio su žodžiu-stimulu tipą.

Paradigmatinės reakcijos:

a) kontrastinės (antonimai plačiaja prasme), pavyzdžiui: *juodas – baltas; ugnis – vanduo;*

b) koordinacinės (sinonimai plačiaja prasme), pavyzdžiui: *moteris – mergaitė; šventė – Velykos;*

c) sintagmatinės (tai yra sudarančios žodžių grupę), pavyzdžiui: *žmogus – geras; žalias – laukas;*

d) tematinės (turinčios situacijos arba erdvės ryšį), pavyzdžiui: *karalius – karūna; laikas – laikrodis.*

Rezultatai buvo vertinami pagal: 1) atsakymų dviejose kalbose sutapimų kiekį (nustatoma, kiek viena kalba pasakytų atsakymų žmogus pakartoja, kalbėdamas ir antra kalba); 2) išrinktų strategijų panašumą dviejų kalbų atsakymuose (aiškinamasi, kiek kokių tipų reakcijų buvo atsakymuose, kalbant viena ir kita kalba); 3) vertimų ir kitos kalbos žodžių kiekį atsakymuose;

4) bendrų reakcijų skirtingose grupėse panašumą (atsižvelgiama į tai, kokie bendri atsakymai buvo, pavyzdžiui, bilingvų grupėje, jiems kalbant rusiškai, ir kuo šie atsakymai apskritai skiriasi nuo bendrų monolingvų bei tų pačių bilingvų atsakymų, jiems kalbant lietuviškai); 5) stereotipinių reakcijų kiekį (tiriama, kiek stereotipinių posakių ir kalbinių šampų buvo kiekvienoje bandomųjų grupėje).

Eksperimento rezultatų įvertinimas

1) Visų pirma bandomųjų bilingvų atsakymai buvo palyginami pagal reakcijų panašumo laipsnį, atsakinėjant viena ir kita kalba. Daugumos bandomųjų atsakymai pirmąja kalba skyrėsi nuo atsakymų antrąja: nuošimčiais vidutinis sutapimų kiekis sudarė 33% (17 bandomųjų atsakymuose buvo 25% sutapimų; 12 žmonių atsakymuose – iki 50 %; taip pat 12 – daugiau nei 50%). Įvertinant sutapimų kiekį, svarbu atsižvelgti į asocijavimo taktiką, kurią pasirenka bandomasis: 9 iš 12 žmonių, kurių atsakymų sutapimas abiejose kalbose viršijo 50%, daugiausia naudojos antonimais – tai yra labiausiai automatizuota reakcija, bendra visoms kalboms. Tik trys žmonės naudojos kita strategija. Pažymėtina, kad antros kalbos mokymosi sąlygos visais trimis atvejais buvo skirtingos: viena bandomoji antrą kalbą (rusų) išmoko ankstyvoje vaikystėje ir ilgai gyveno rusiškoje aplinkoje, galbūt atsakymų tapatumą paveikė ir tas faktas, kad dabar ji vartoja abi kalbas vienodose komunikacinėse situacijose. Kitos dvi bandomosios antrą kalbą (lietuvių) išmoko, būdamos vyresnio amžiaus, ir dabar ją vartoja tikriausiai skirtingose komunikacinėse situacijose. Šiuos du atvejus galima laikyti išimtiniais, tačiau kitų bandomųjų atsakymai apskritai patvirtina tai, jog antros kalbos mokymosi bei vartojimo sąlygos nulemia bendrų ar skirtingų dviejų kalbų semantinių sistemų susiformavimą: kuo mažiau yra mišrių bendravimo situacijų (kur vartojamos abi kalbos), tuo labiau nesutampa reakcijos skirtingomis kalbomis, ir atvirkščiai – kuo dažniau bandomasis vartoja šias kalbas vienu metu, tuo panašesni jo atsakymai abiem kalbomis (ir tuo

daugiau atsakymuose antonimų). Kalbant apie mokymosi būdą, reikia pažymėti, kad iš esmės visi bandomieji antros kalbos mokėsi neformaliu būdu, veikiami daugiakalbės aplinkos (net tie, kurie iš pradžių jos buvo mokėsi mokykloje, vartoti ją pradėdavo tik patekę į atitinkamas sąlygas). Tik penki bandomieji antrą kalbą moka beveik nuo gimimo, tačiau jų rezultatai skiriasi priklausomai nuo to, kaip jie vartoja tas kalbas dabar: tai, jog palyginti mažai sutapimų vieno bandomojo atsakymuose, paaiškinama faktu, kad savo gimtosios kalbos kasdieniniame bendravime jis jau beveik nevartoja.

Kalbant apie semantinį atsakymų aspektą, reakcijos dviem kalbomis kartais būdavo ne tik kad skirtingos, bet net priešingos, pavyzdžiui: *pageidauti – nepasiekiamo* (rusiškai), *įvykdomo* (tas pats bandomasis lietuviškai); *žmogus – pasenęs* (rusiškai), *jaunas* (lietuviškai); *muzika – linksma* (rus.), *liūdna* (liet.). Reakcijų skirtumai gali būti paaiškinami ne tik žodžių-stimulų suvokimo individualumu, bet ir su jais susijusiomis skirtingomis konotacijomis įvairiose kalbose, pavyzdžiui: *siela – plati* (rusiškai – *дыша – noem*), *trapi* (lietuviškai); *gyvenimas – sunkus* (rus.), *gyvatė* (liet.). Tokios reakcijos gali būti paaiškinamos ir kalbiniais štapais, paplitusiais posakiais, kurie „sukasi ant liežuvio“ ir todėl lengvai atstatomi asociacijų eksperimente – pavyzdžiui: *badas – ne teta* (rusiškai; *золот – не мемка*), *maras* (lietuviškai); *siela – dainuoja* (rus. – *дыша – noem*), *amžina* (lietuviškai) – ir taip pat nacionalinio bei kultūrinio suvokimo stereotipais, pavyzdžiui: *vokiškas – fašistas* (rus.), *tvarka* (liet.); *tikėti – likimas* (rus.), *savimi* (liet.). Kadangi kiekviena tokių atsakymų pora priklauso vienam kalbos atstovui, peršasi išvada, jog kitaip nei nevienodais mąstymo būdais ir atitinkamai skirtingais asociacijų rinkiniais (susijusiais su skirtingomis kalbomis) vieno žmogaus sąmonėje ši faktą sunku paaiškinti.

2) Tačiau, kaip rodo eksperimento rezultatai, skiriasi ne tik įvairių kalbų semantiniai ryšiai vieno bilingvo sąmonėje, bet ir šių ryšių tipai. Analizuojant asociacijų strategiją (tai yra kokią asociacijų tipą pasirenka bandomasis), pastebima dažna asociacijų tipo kaita, pereinant į kitą kalbą.

Pavyzdžiui, kalbėdamas rusiškai, žmogus sako antonimus, o atsakydamas lietuviškai, tas pats žmogus dažniau vartoja sintagmatines reakcijas (pavyzdžiui: *žemė – vanduo* (rus.), *apvali* (liet.)). Reikia pasakyti, kad tokia staigi taktikos kaita gana reta, dažniausiai svyruoja artimesnės pagal tipą asociacijų strategijos – tematinės ir sintagmatinės (pavyzdžiui: *šventė – gėlės* (tematinė), *linksma* (sintagmatinė)). Dažniausiai, jeigu bandomasis iš pradžių būdavo pasirinkęs reakcijas-antonimus, jis juos rinkdavosi ir atsakinėdamas antra kalba, tačiau bendras antonimų kiekis dviejų kalbų atsakymuose galėjo skirtis. Įdomu, kad, nepriklausomai nuo to, kokia buvo gimtoji bandomojo kalba, atsakydamas rusiškai, jis dažniau pavartodavo antonimus (23 žmonės prieš 11), o atsakydamas lietuviškai – sintagmatines reakcijas (23 prieš 12). Be to, sintagmatinių reakcijų daugiau pasitaikydavo vis dėlto toje kalboje, kuri būdavo antroji (išmokta) – 21 prieš 14. Pažymėtina, kad iš 9 bilingvų, kurie pagrindine strategija pasirinko antonimus, 4 gyvena rusiškoje aplinkoje (gal dėl to ir vartoja rusams (monolingvams) labiau būdingą atsakymų būdą). Tačiau, nors ir pasitaiko išimčių, akivaizdus faktas, kad asociacijų būdas keičiasi, bilingvui pereinant iš vienos kalbos į kitą, ir kad bilingvų asociacijų būdas iš viso skiriasi nuo monolingvų. Galbūt tai patvirtina mintį apie bilingvizmo poveikį kalbinių ryšių struktūrai, o tai reiškia – ir mąstymo būdai. Žmogui pasirenkant būdingiausią ryšių tipą, turbūt ne paskutinį vaidmenį vaidina ir atitinkamos kalbos struktūra. Tai, jog atsakymuose daugiau sintagmatinių reakcijų, galbūt galima paaiškinti tuo, kad lietuvių kalba yra labiau flektyvi ir sintetinė negu rusų [6]. Tai galėtų reikšti, jog lietuvių kalboje žodžiai labiau priklauso vienas nuo kito, tai yra kiekvieno žodžio reikšmei daugiau įtakos turi kontekstas. Todėl atsakymuose ir pasitaiko daugiau žodžių porų, susijusių sintagmatiškai (kaip sakinyje, pavyzdžiui: *vaikas – verkia; moteris – graži*), o ne paradigmatiškai (pagal reikšmę priklausančių tam pačiam lygiui: *stalas – kėdė; erelis – paukštis*).

3) Gali būti, kad asociacijų strategijos pasirinkimas priklauso ir nuo bilingvizmo tipo –

pastebėta, kad kuo daugiau abiejų kalbų atsakymuose yra antonimų, tuo daugiau ir sutapimų pagal žodžių reikšmę, o tai tikriausiai reiškia mišrų bilingvizmo tipą. Tai patvirtina ir faktas, jog kalbas eksperimento metu painioja (ne tos kalbos žodžiais reaguoja į žodžius-stimulus) tik tie bandomieji, kurių atsakymai abiem kalbomis labiausiai sutampa. Pavyzdžiui, viena rusė, kurios atsakymuose buvo daugiau nei pusė sutapimų (52%), į rusiškus žodžius-stimulus pirma atsakydavo lietuviškai, o tik po to pasitaisydama versdavo į rusų kalbą, pavyzdžiui: *орел – paukštis, нтуца; удовольствие – gauti, получать* ir t. t. Buvo ir „hibridinių variantų“, pavyzdžiui, lietuvis atsakymuose „lietuviškai“: *бadas – ne самыи худууи variantas; гeras – людоедас*. Įdomu, kad kitos kalbos žodžiai išpainioja būtent į atsakymus gimtąja kalba, bet ne atvirkščiai – o tai reiškia, kad kalbos inercija, persijungimo kontrolės stoka bilingvui labiau būdinga, jam kalbant antrąja kalba. Ši inercija būna tokia didelė, kad bandomasis pamiršta gimtosios kalbos žodį – į galvą ateina tik jo vertimas į antrą kalbą. Tokių atvejų (nors ir žymiai mažiau) pasitaiko ir monolingvų atsakymuose. Vienas monolingvas savo atsakymuose staiga pradėjo vartoti kažkada vaikystėje išmokus vokiškus žodžius bei posakius. Turbūt labiausiai automatizuotos leksikos sluoksnis – tai, kas lieka pasyvioje atmintyje iš kažkada išmoktos kalbos – šis sluoksnis netikėtai „išplaukia“ eksperimento metu, kuomet semantiniai gimtosios kalbos ryšiai dėl kokių nors priežasčių pasirodo esą mažiau automatizuoti. Neatsitiktinai du rusai monolingvai, jų žodžiais tariant, „be gimtosios nemokantys nė vienos kalbos“, į žodį-stimulą „vardas“ reagavo anglišku *name*, turbūt staiga prisiminę pirmutinę ir stipriausią mokyklinio kalbos mokymosi patirtį (šimtą kartų pakartotą *What is your name?*).

4) Bendrų reakcijų palyginimas taip pat atskleidžia gana daug: abiejose kalbose sutampantys atsakymai dažniausiai yra antonimai, kurie, aišku, nesiskiria jokiame kalboje, tačiau kiti atsakymai labai įvairuoja. Kiekvienam žodžiui galima pritaikyti visose bandomųjų grupėse atrastus bendrus vienai iš kalbų būdingus

semantinių ryšių kompleksus. Pavyzdžiui, žodžiui-stimului *gyvenimas* bilingvų (abiejose kalbose) ir monolingvų grupėse bendri atsakymai buvo *mirtis* bei *ilgas* (tik reakcijose rusiškai), tik rusų monolingvams buvo būdinga reakcija *trumpas*, o bilingvai rusiškai atsakė – *puikus, sunkus* ir *sudėtingas*; lietuviškai – *brangus*. Žodžiui-stimului *žemė* bendri atsakymai buvo *dangus, apvali*, tik monolingvų grupei buvo būdingos reakcijos – *gyvybė, planeta, motina*, o bilingvai rusiškai atsakė – *sukasi*, lietuviškai – *maitintoja, šilta, laukas, vanduo*. Šie skirtingi atsakymai atskleidžia ne tik su atitinkamais žodžiais susijusius skirtingus kalbos stereotipus, bet ir nevienodus pasaulio vaizdinius: pavyzdžiui, *žemė* „lietuviškam“ mąstymui visų pirma yra dirva, maitintoja; rusams artimesnis globalus žemės kaip planetos ar stichijos suvokimas; *kalną* rusai supranta labiau metaforiškai (bendri atsakymai: *pelė, Mahometas*), o lietuviai – kaip realų objektą (*viršūnė, pakalnė, medis, status*); taip pat abstrakčiai monolingvai suvokia žodį *karalius* (reakcijos: *caras, kortos, nuogas, princas*), realiau – bilingvai (asocijuojama su *prezidentu, turtingu, elgeta, karalyste*). Labiau panašūs tarpusavyje, be abejo, buvo bendri bilingvų atsakymai rusų bei lietuvių kalbomis, tačiau bendrų reakcijų susikirtimų tarp monolingvų ir bilingvų atsakymų rusiškai buvo dvigubai daugiau nei monolingvų atsakymų susikirtimų su bilingvų atsakymais lietuviškai. Tai dar kartą liudija, jog kalbiniai ir mentaliniai stereotipai priklauso nuo tam tikros kalbos.

5) Be kita ko, buvo pastebėta, jog stereotipiniai tekstai dažniau vartojami, atsakinėjant antra kalba, tačiau vis dėlto dažniausiai – kalbant rusiškai. Tokių reakcijų įvairovė plečiasi taip pat bilingvų atsakymuose rusų kalba, jeigu ši – antroji. Pavyzdžiui: *грусть – тоска меня съедает; время – делу, потехе – час; обида – обиды не страшась, не требуя венца; земля – в иллюминаторе*. Rusų kalbinei praktikai turbūt labiau būdingas tokių stereotipinių posakių vartojimas – tai liudija didelis jų kiekis bei įvairovė rusų monolingvų atsakymuose, tačiau įdomu, kad ir bilingvai, rusų kalbą išmokdami kaip antrą, lengvai įsisavina tokius štampos ir

spontaniškai juos kartoja. Tai liudija, jog kalbos, kurią mokomasi, stereotipinių tekstų rinkinys sudaro nemažą kalbinės kompetencijos dalį. Be to, bilingvizmo sąlygomis dar galima ir interferencija (labiausiai tai išryškina į gimtąją kalbą įsiveržiantys skoliniai), pavyzdžiui, bilingvų atsakymuose lietuviškai: *šlovė – partijai; karas – „Karas ir taika“; langas – į Paryžių*. Pažymėtina, kad dažniausiai tokie tekstai skolinami iš rusų kalbos, bet ne atvirkščiai. Rusiškuose bilingvų atsakymuose pasitaiko tik keli iš lietuvių kalbos skolinti tikriniai daiktavardžiai arba kokios nors lietuviams būdingos bendros reakcijos, pavyzdžiui: *muzika – Čiurlionio; žalias – Žalgiris; gilus – ežeras muzika – Čiurlionio; žalias – Žalgiris; gilus – ežeras (музыка – Чюрлениса; зелёный – Жальгирис; глубокий – озеро)*.

IŠVADOS

Eksperimento metu gauti rezultatai atskleidžia visų pirma tai, kad asociacinių ryšių forma ir turinys, o kartu ir mąstymo būdas priklauso nuo kalbos: verbalizuota patirtis sąmonėje saugoma tikriausiai ta kalba, kuria ji ir buvo gauta. Todėl aišku, kad bilingvas, kalbėdamas viena kalba, mąsto vienaip ir įsivaizduoja vienokius vaizdinius, o kalbėdamas kita kalba – visai kitokių. Kadangi jo sąmonėje susidaro du kalbas atitinkantys pasaulio įvaizdžių kompleksai, jis, kaip kalbinis asmuo, skiriasi nuo monolingvo. Be to, didelės reikšmės turi su atskirais žodžiais vienoje ar kitoje kalboje susiję stereotipai. Stereotipai sudaro didžiąją mūsų kalbos dalį – mes nuolat kartojame ne kartą iš kitų žmonių girdėtas tipiškas frazes. Semantinis tam tikro žodžio laukas susidaro iš būtent tokio standartinių asociacinių ryšių rinkinio. Būtina sąlyga, mokantis kitos kalbos, yra to paties stereotipinių frazių rinkinio įsisavinimas – be jo neįmanoma kalbėti. Gramatinių taisyklių žinojimo ir mokėjimo suformuluoti sakinius nepakanka, norint pradėti kalbėti kita kalba. Kalbėjimas prasideda tik tuomet, kai žmogus ima kartoti iš mokytojo ar pašnekovo girdimas stereotipines frazes. Todėl toks reikšmingas yra „pasinėrimo“

metodas: žmonės greičiau išmoksta kalbą jos aplinkoje, betarpiškai bendraudami todėl, kad tuomet turi daug galimybių pamėgdžioti. Būtent pamėgdžiodamas, imituodamas kitos kalbos atstovų kalbėjimą, žmogus pats nesąmoningai mokosi gerai kalbėti.

Toks didesnis bilingvų mąstymo „stereotipiškumas“ nekenkia kalbos bei mąstymo plėtrai, net atvirkščiai – turėdamas savo sąmonėje sudėtingesnę (palyginti su monolingvais) pasaulio vaizdinių sistemą, bilingvas gauna platesnės informacijos apie pasaulį, gali žvelgti į jį įvairiapusiškiau, pasirinkdamas vieną ar kitą kalbinę (ir mentalinę) sistemą.

LITERATŪRA

1. *Bain B., Yu A. Cognitive Consequences of Raising Children Bilingually: One Parent, One Language // Canadian Journal of Psychology: special issue: Psychological and Linguistic Studies of Bilingualism. 1980. Vol. 34. Nr. 4.*
2. *Grosejan F. Neurolinguists, beware! The Bilingual is not Two Monolinguals in One Person // Brain and Language. 1989. Vol. 36.*
3. *Jacikevičius A. Daugiakalbystės psichologija (Apybraiža). Vilnius, 1970.*
4. *Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė (Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai). Vilnius, 1997.*
5. *Steponavičienė S. Lietuvių kalbos žodinių asociacijų žodynas. Vilnius, 1986.*
6. *Дротвинас Л. Материалы по сопоставительному синтаксису русского и литовского языков: простое неосложненное предложение. Вильнюс, 1980.*
7. *Леонтьев А. А. Словарь ассоциативных норм русского языка. Москва, 1977.*
8. *Уфимцева Н. В. Русские: опыт еще одного самопознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. Москва, 1996.*
9. *Шахнарович А. М. Родной язык и двуязычие // Родной язык. Москва, 1994. Nr. 1.*
10. *Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Ленинград, 1958. Т. 1: О понятии смешения языков.*

Marija Zavjalova

ASSOCIATIVE THINKING: DIFFERENT
LANGUAGES, DIFFERENT TYPES OF
THINKING

Summary

The results of the associative experiment with Russian-Lithuanian bilinguals show that the form and content of the associative word relations depend on the language: probably the verbal experience is held in the mind connected with the language, in which it was received. So in the thought of the bilingual two complexes of the images of the world, attached to the two languages, are formed. 'That's why the bilinguals' speech and thought might differ from the monolinguals' ones. In the speech practice on the second language the stereotypes, borrowed from it, play an important role. The semantic field of a word is composed of the stereotype relations complex. Because of that the acquisition of the stereotype phrases of the second language is the necessary condition for successful speech in that language. The more "stereotype" thought of bilinguals does not damage the development of the speech and thought. On the contrary: the bilingual has in his mind more complicated system of the world images than the monolingual and he receives more wide information about the world, because of that he can look at it in different ways choosing one or another language (and mental) system.

¹Darbas atliekamas su fondo Open Society Support Foundation parama, grantas RSS Nr. 595. 2000.

Recenzavo habil. dr. Olegas Poliakovas

PRIEDAS

Bendros reakcijos

ŽODŽIAI-STIMULAI	RUSAI MONOLINGVAI	BILINGVAI RUSIŠKAI	BILINGVAI LIETUVIŠKAI
stalas	kėdė (22), pietūs (2)	kėdė (20), kambarys (2)	kėdė (15), medinis (5), platus (2), staltiesė (2), virtuvė (2)
tamsus	šviesus (19), naktis (4), rudas (2), kambarys (2), miškas (2), juodas (2)	šviesus (18), miškas (8), naktis (5), juodas (2)	šviesus (17), naktis (7), kambarys (4), miškas (2), juodas (2)
muzika	garsas (2), orkestras (2), smuikas (2), pianinas (2), gėlės (2), tapyba (2), eilėraščiai (2), džiaugsmas (2), tyli (2)	graži (3), daina (3), šokiai (3), tyli (2), garsi (2), lengva (2), garsas (2)	graži (6), švelni (2), gera (2), garsas (2)
liga	sveikata (9), sunki (4), migrena (2), mirtis (2)	sveikata (8), sunki (5), ligoninė (2), lova (2), bėda (2), širdis (2), infekcinė (2), stipri (2)	sunki (7), sveikata (4), ligoninė (2), lova (2), baisi (2), ilga (2)
žmogus	gyvulus (6), geras (3), vaikas (2), žmonės (2), šuo (2), beždžionė (2), protas (2), protingas (2), gamta (2)	gyvulus (6), vyras (3), geras (3), gyvybė (2)	geras (5), gyvulus (4), aukštas (3), žvėris (2), šuo (2), gyvena (2)
gilus	seklys (13), šulinys (4), sūkury (3), žemas (2), tamsus (2), vandenys (2)	seklys (10), ežeras (4), šulinys (3), jūra (2)	ežeras (15), seklys (6), vanduo (4), upė (2), negilus (2), aukštas (2)
minkštas	kietas (10), tvirtas (8), charakteris (3), sniegas (2), pagalvė (2), katė (2)	tvirtas (7), žaislas (5), pūkuotas (3), sniegas (3), kietas (3), pagalvė (2), sofa (2), kačiukas (2), lokys (2)	kietas (13), žaislas (3), fotelis (2), katinas (2), pūkuotas (2), švelnus (2)
valgyti	gerti (7), ne (4), maistas (2), ėsti (2), valgyti (sin.) (2)	valgyti (sin.) (5), gerti (5), duona (5), ne (5), mėsa (3), skanu (2)	skaniai (6), gerti (5), duona (4), badauti (3), ledus (2)
kalnas	aukštas (5), slėnys (3), lyguma (3), jūra (2), Mahometas (2), dauba (2), pelė (2)	aukštas (7), slėnys (3), duobė (2), Mahometas (2), status (2), didelis (2)	aukštas (13), pakalnė (5), viršūnė (2), jūra (2), slėnis (2), status (2), didelis (2), medis (2)
namas	stoginė (4), langas (2), stogas (2), didelis (2), medinis (2), jaukumas (2), miškas (2)	didelis (4), langai (3), medinis (2), aukštas (2), stoginė (2), kaimas (2)	gražus (3), medinis (3), didelis (3), aukštas (3), durys (2), šeima (2), daugiabutis (2), (prie) ežero (2)
moteris	vyras (13), meilė (4), graži (3), stora (2)	vyras (12), graži (9), motina (4), suknelė (2), šviesi (2)	vyras (11), graži (9)
gražus	baisus (5), geraširdis (2), negražus (2), labai (2), moteris (2), vyras (2)	bjaurus (3), siaubingas (2), negražus (2), vaizdas (2), katinas (2), vyras (2)	bjaurus (8), paveikslas (3), vaizdas (3), žmogus (2), geras (2)
mėnulis	saulė (14), naktis (5), mėnulis (sin.) (2), pilnas (2), baltas (2), dangus (2)	saulė (10), naktis (6), pilnatis (3), apvalus (2), didelis (2), šviesus (2), žvaigždės (2)	saulė (11), žvaigždės (4), šviečia (3), didelis (3), naktis (3), apvalus (2), pilnas (2)
paskutinis	pirmas (11), traukinys (4), vagonas (3), galinis (3), priešpaskutinis (3), diena (2)	pirmas (16), diena (3), tramvajus (2), šansas (2)	pirmas (16), traukinys (3), skambutis (3), autobusas (2)

erelis	raštas (6), žvirblis (3), paukštis (4), išdidus (2), kalnas(ai) (2), plevena (2)	paukštis (11), skrenda (4), žvirblis (3), raštas (2), sakalas (2), aukštai (2)	paukštis (9), skrenda (4), vanagas (2), sakalas (2), žvirblis (2), kregždė (2), dangus (2), stiprus (2)
vaikas	mažas (4), verkia (4), mergaitė (2), berniukas (2)	mažas (10), suaugęs (4), verkia (3), berniukas (3), vežimėlis (2), džiaugsmas (2)	mažas (13), suaugęs (3), motina (2), žaislai (2)
vakaras	rytas (12), tamsus (3), šiltas (2), tylus (2), žvaigždės (2)	rytas (10), diena (4), tylus (4), šiltas (2), romantika (2), ilgas (2)	rytas (11), šiltas (4), saulėlydis (4), ilgas (4), tylus (3), ramus (3), vėlyvas (2)
karalius	karūna (6), princas (4), kortos (4), caras (4), nuogas (3)	karalienė (4), karūna (2), prezidentas (2), turtingas (2), elgeta (2), karalystė (2)	karalienė (5), karūna (4), nuogas (2), elgeta (2), karalystė (2)
gyvenimas	mirtis (17), ilgas (3), trumpas (2)	mirtis (12), puikus (3), sunkus (3), ilgas (3), šviesa (2), sudėtingas (2)	mirtis (7), brangus (5), gyvybė (2)
geras	blogas (17), žmogus (3), geraširdis (2), vakaras (2)	blogas (14), žmogus (10), diena (2)	blogas (14), žmogus (5), vaikas (3), tėvas (2), malonus (2)
žalias	raudonas (7), žolė (5), miškas (4), mėlynas (3)	miškas (6), žolė (5), mėlynas (4), lapas (3), raudonas (2), geltonas (2), pieva (2)	miškas (6), mėlynas (5), medis (3), žolė (3), pieva (2), lapas (2), obuolys (2), geltonas (2)
likimas	lemtis (6), piktadarė (4), kalakutė (3), karma (2), žmogus (2), gyvenimas (2)	gyvybė (5), žmogaus (3), sunkus (2), piktadarė (2), lemtis (2), žmogus (2), lemtingas (2)	gyvenimas (7), sunkus (3), baisus (2), karma (2), lemtis (2), судьба (2)
patikti	nepatikti (6), labai (4), mylėti (4), moteris (3), malonu (2)	nepatikti (7), moteris (2)	kam nors (5), nepatikti (4), žmogui (3), vyrui (2), moteriai (2), žmonėms (2), labai (2), meilė (2), neapkęsti (2)
badas	(ne) teta (8), sotumas (5), šaltis (3), troškulys (2), stiprus (2)	troškulys (3), maistas (3), karas (3), šaltis (2), ne teta (2), baisus (2), nebaisus (2), siaubingas (2), sotus (2), sotumas (2), mirtis (2)	sotumas (4), maras (3), baisu (2), liga(os) (2), sunku (2)
siela	kūnas (8), patamsis (5), žmogus (3), tyra (2)	kūnas (5), gera (3), žmogus (2), nemirtinga (2), dainuoja (2)	dvasia (4), kūnas (3), Dievas (2), amžina (2)
duona	druska (4), kasdieninė (4), minkšta (2), sužiedėjus (2), sūris (2), vanduo (2), gyvybė (2), bandelė (2)	kasdieninė (6), maistas (4), skani (4), juoda (3), druska (3), sviestas (2), stalas (2)	juoda (5), maistas (4), valgyti (3), kasdieninė (3), grūdas (3), minkšta (2), druska (2), stalas (2), skani (2)
laukti	tikėtis (5), vyti (3), sulaukti (2), laukimas (2), viltis (2), ilgai (2)	ilgai (6), sunku (3), autobuso (3), išeiti (2), vėluoti (2)	ilgai (6), nelaukti (2), troleibuso (2), traukinio (2), pabaigos (2), skubėti (2)
malonumas	džiaugsmas (5), malonu (3), nemalonus (2), seksas (2), sielvartas (2)	gauti (3), didelis (2), džiaugsmas (2)	didelis (5), menkas (3), jausti (2)
gerti	valgyti (13), vanduo(vandenį) (5), troškulys (4), degtinė (3), vyną (3), arbatą (2)	valgyti (7), vandenį (5), troškulys (5), valgyti (sin.) (4), degtinė (3), alų (3)	valgyti (13), vandenį (8), alų (4), troškulys (2), pieną (2), vyną (2), degtinę (2)
motina	tėvas (13), tikra (4), šventumas (2), Tėvynė (2)	tėvas (11), brangi (2), gera (2), vaikas (2), vaikai (2)	tėvas (9), mano (5), brangiausia (3), vaikas (3), meilė (2), švelni (2), gera (2)

šventė	šiokiadienis (4), linksmybė (4), džiaugsmas (2), malonumas (2), gegužės 1 (2), Naujieji metai (2), sielvartas (2), linksma (2), sielos (2)	linksmybė (4), gegužės 1 (4), linksma (3), šviesi (3), šiokiadienis (2)	graži (4), linksma (3), gera (2), džiaugsmas (2), gimtadienis (2), pramoga (2), fejerverkas (2), darbo diena (2)
baimė	siaubas (7), tamsa (4), bebaimiškumas (2), nežinomybė (2)	siaubas (5), bijojimas (4), tamsa (2), džiaugsmas (2)	mirties (3), baisi (2), didelė (2), juoda (2), drąsus (2), drąsa (2), džiaugsmas (2), vengti (2)
langas	durys (8), orlaidė (5), šviesa (3), skylė (2), į Europą (2), plauti (reikia) (2)	durys (10), šviesa (7), didelis (4), stiklinis (3), vaizdas (3), gamta (2), į kiemą (2)	durys (10), didelis (8), atidarytas (4), šviesa (3), stiklinis (2)
prašyti	duoti (5), išmaldos (2), reikalauti (2), pinigų (2), maldauti (2), žemintis (2)	duoti (5), pagalbos (3), išmalda (3), malonės (2), sunku (2), atleidimo (2)	duoti (5), pagalbos (3), malonės (2), sunku (2), gauti (2), ko nors (2)
liūdesys	ilgesys (9), sielvartas (5), džiaugsmas (5), šviesus (2), laimė (2), nuoskauda (2), ašaros (2)	džiaugsmas (6), linksmybė (4), sielvartas (4), didelis (3), ilgesys (3), nuoskauda (2)	džiaugsmas (6), linksmybė (2), ašaros (2), gilus (2), juodas (2), ilgas (2), trumpas (2)
miškas	tamsus (5), medžiai (4), medis (3), trakas (2), tankus (2), šilas (2)	tamsus (6), medžiai (4), medis (4), grybai (4), žalias (2), tankus (2), trakas (2), ežeras (2)	žalias (5), tamsus (4), medžiai (3), grybai (3), laukas (2), medis (2)
vokiškas	kalba (7), angliškas (6), prancūziškas (6), rusiškas (5), fašizmas (fašistas) (2), Hitleris (2), žodynas (2), Deutch (2)	kalba (9), rusiškas (5), lietuviškas (5), fašistų (2), tikslus (2), angliškas (2), žodynas (2)	rusiškas (4), angliškas (4), prancūziškas (3), žodynas (3), lietuviškas (2)
šlovė	garsai (3), gėda (3), pagerbimas (2), vardas (2), trimitas(ai) (2), pergalė (2)	TSKP (3), Dievui (3), gėda (2)	pagarba (4), garbė (3), gėda (2), pergalė (2), garbinga (2), TSKP (2)
pageidauti	norėti (9), geresnio (3), gerai (2), turėti (2), meilės (2)	gėrio (5), laimės (5), norėti (4), stipriai (3), daug (2)	norėti (7), noras (4), prašyti (3), nenorėti (2), daug (2), valgiaraštį (2)
juodas	baltas (17), katinas (3), raudonas (2), varnas (2)	baltas (11), katinas (2), naktis (2), šviesus (2), bausis (2), duona (2)	baltas (13), katinas (4), naktis (2), tamsus (2)
senas	jaunas (16), išmintingas (4), namas (3), senis (2)	jaunas (16), žmogus (4), senis (3), namas (3), senelis (2)	jaunas (11), žmogus (6), senis (4), diedas (3), ligotas (2), naujas (2), geras (2)
vardas	pavardė (10), žmogus (5), daiktavardis (2), mano (2), Marija (2)	pavardė (13), gražus (2), ilgas (2), tėvavardis (2), žmogaus (2)	pavardė (18), gražus (3), žmogus (3), mano (2), kardas (2)
tikėti	tikėtis (4), Dievas(a) (3), likimu (3), žinoti (2), geresniu (2), netikėti (3)	Dievu (5), Dievas (3), į Dievą (3), netikėti (4), pasitikėti (2), tikėtis (2), atciti (2), kuo nors (2)	Dievu (10), Dievas (3), netikėti (2), stipriai (2), savimi (2), atciti (2)
saulė	mėnulis (11), ryški (7), šviesa (3), gyvenimas (2), Jarilo (2)	mėnulis (7), ryški (6), šilta (4), šilta (3), šviesa (3), šviesi (2), šviečia (2), dangus (2)	mėnulis (9), šviesa (4), šilta (2), šilta (2), šviečia (2), dangus (2), ryški (2), gyvybė (2), teka (2)
saldus	kartus (11), rūgštus (4), pyragas (4), bučiny (3)	kartus (9), medus (6), tortas (3), cukrus (3), rūgštus (3), saldainis	kartus (9), medus (8), saldainis (6), cukrus (3), skanus (2)

karas	taika (14), siaubas (3), pergalė (3), mirtis (2), baimė (2), žiaurus (2)	taika (16), mirtis (2)	taika (10), mirtis (2), žiaurus (2)
žemė	apvali (6), dangus (5), planeta (6), gyvybė (3), motina (3), sukasi (2)	dangus (9), apvali (7), sukasi (2)	dangus (6), apvali (6), maitintoja (3), šilta (2), laukas (2), vanduo (2)
naktis	diena (11), tamsi (5), žvaigždės (2), miegas (2)	diena (14), tamsi (7), tamsu (3), žvaigždėta (3), tamsa (2)	diena (9), tamsi (9), tamsa (5), ilga (3), miegas (2), žvaigždės(2)
galva	tuščia (4), protas (3), kojos (2), liemu (2), apvali (2)	kojos (10), didelė (4), protinga (3), šviesi (2), ant pečių (2), plaukai (2), protas (2)	kojos (10), sunki (5), skauda (4), kakta (2), protas (2), didelė (2)
vanduo	šaltas (3), skanus (2), švarus (2), šlapias (2), oras (2), ežeras (2), troškulis (2), gyvybė (2), ledas (2)	ugnis (4), ežeras (4), šaltas (3), skaidrus (3), šlapias (2), oras (2), teka (2)	skaidrus (5), šlapias (4), ugnis (3), bėga (2), gyvybė (2), žemė (2), šulinys (2)
dangus	mėlynas (10), saulė (5), žemė (4), žydras (3), Visata (2), giedras (2)	žydras (12), žemė (8), mėlynas (2), giedras (2), žvaigždės (2)	žydras (11), žemė (8), mėlynas (7), aukštas (2)
mylimas	žmogus (10), pageidaujamas (3), brangus (2), vyras (2)	žmogus (15), mielasis (4), vyras (3), brangus (2), neapkenčiamas (2)	žmogus (22), neapkenčiamas (4), vyras (2)
geraširdis	piktas (13), žmogus (4), šviesus (2)	žmogus (10), piktas (4), blogas (3), vyras (3), geras (2), draugas (2), miškas (2)	žmogus (6), piktas (3), tėvas (2), draugas (2), geras (2)
dirbti	triūsti (5), ilsėtis (5), tingėti (4), gerai (2)	malonumas (4), ilsėtis (4), sunku (3), ilgai (2), daug (2), triūsti (2), nuovargis (2)	darba(s) (6), tingėti (4), sunkiai (4), su malonumu (3), ilsėtis (3), ilgai (2), darbe (2)
oras	tyras (8), vanduo (5), gyvybė (4), deguonis (3), vakuumas (2), žemė (2), kvėpuoti (2), grynas (2), permatomas (2)	vanduo (4), tyras (4), grynas (4), šiltas (3), kvėpuoti (2), dangus (2), ugnis (2)	geras (6), grynas (4), vanduo (4), deguonis (3), tyras (2), šiltas (2), gražus (2)
skriauda	karti (5), atleidimas (2), džiaugsmas (2)	gili (3), atleidimas (3), karti (2), didelė (2)	didelė (4), gili (2), skausmas (2)
ugnis	vanduo (7), laužas (4), žemė (2), karšta (2), ryški (2), gaili (2), liepsna (2)	vanduo (7), karšta (6), ryški (2), laužas (2)	karšta (8), vanduo (8), kaitra (3), gaisras (2), laužas (2), dega (2)
žodis	reikalas (6), žvirblis (5), mintis (3), sakiny (2), Dievas (2)	reikalas (4), kalba (3), knyga (2)	kalba (2), knyga (2), sakiny (2)
laikas	pinigai (7), trūksta (3), amžinybė (3), greitas (2), ilgas (2), laikrodys (2), sekundė (2), bėga (2)	pinigai (6), (greitai) bėga (3), laikrodys (3), erdvė (2)	bėga (9), laikrodys (5), ilgas (2), brangus (2), miegoti (2)
stiprus	silpnas (15), vėjas (3), dvasia (3), silpnumas (2), geraširdis (2)	silpnas (14), žmogus (4), vyras (3), vėjas (2), dvasia (2)	silpnas (9), vyras (4), žmogus (4), vėjas (3), dvasiškai (2), smūgis (2)